

Yıldırım, B. ve Aslan, H. (2019). İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet: Ortak Bir Kader Mümkün Mü? Nasıl Bir İlişki, Ne Çeşit Bir Etkileşim?. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 643-664.

Derleme

Makale geliş tarihi: 14.01.2019
Makale kabul tarihi: 10.04.2019

İNSAN HAKLARI VE SOSYAL HİZMET: ORTAK BİR KADER MÜMKÜN MÜ? NASIL BİR İLİŞKİ, NE ÇEŞİT BİR ETKİLEŞİM?

**Human Rights and Social Work: Is a Common Fate Possible? What Kind of
Relationship and Interaction Do They Have?**

Buğra Yıldırım*

Harun Aslan**

*Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bil. Fak. Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID: 0000-0002-2840-3624, İletişim yazarı, e-posta: bugra.yildirim@cbu.edu.tr

**Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Sosyal Hizmet Bölümü. ORCID: 0000-0001-9830-1765

ÖZET

İnsanların sadece insan oldukları düşüncesinden yola çıkılarak insan onurunun korunmasını sağlama ve insanların bazı haklarının bulunması hatta bazı haklarının da korunması gerekliliğine yönelik gelişen kolektif bilinç, yirminci yüzyılın en büyük başarılarından biri olan insan hakları kavramıdır. İnsan ihtiyaçlarının ürünü olan bu haklar, Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Kuşak Haklar şeklinde tasnif edilerek tarihsel bir gelişim seyri göstermiştir. Öte yandan insan refahı odaklı bir yaklaşıma sahip olan sosyal hizmet ise teorik ve uygulamalı çalışmalarında insanların doğuştan elde ettiği haklarından maksimum düzeyde faydalanmalarını hedeflemektedir. Bu anlamda, insan hakları ve sosyal hizmet mesleğini birbirinden ayırmak mümkün değildir. O halde bu derlemenin insan hakları ve sosyal hizmet arasındaki ilişkiyi açıklama hedefi gütmesi ve ulusal sosyal hizmet literatüründe insan hakları kavramına yönelik yeni kavrayışlar sağlama kaygısı taşıması kayda değer ölçüde önemli bir amaç olarak açıklanabilir. Sosyal hizmet uzmanlarının, sosyal hizmet değerlerini gözeterek insan hakları kavramına mesleki uygulamalarında atıfta bulunmaları aynı zamanda sosyal haklarda eşitlik, sosyal adaletin sağlanması ve sosyal refah politikalarında savunuculuk rolleriyle sağlanır. İnsan hakları, sosyal adalet ve sosyal refah politikaları savunuculuğunun

titiz bir şekilde ele alınması gerekir çünkü çoğu sosyal hizmet uzmanlarına göre meslek bu kavramlar üzerine inşa edilmiştir. Sosyal hizmet uzmanları, uygulama alanlarında hangi müracaatçı grubu ile karşılaşırorsa karşılaşın sunulacak bütün hizmetlerin ve yapılacak müdahalelerin insan hakları ile ilişkili olduğunu bilirler. Dolayısıyla insan hakları ve sosyal hizmet etkileşiminde ortak bir kader birliği söz konusudur.

Anahtar sözcükler: *İnsan hakları, sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanları, sosyal adalet, sosyal refah, savunuculuk.*

ABSTRACT

Collective consciousness, which develops towards the necessity of protecting human dignity inherent in all human beings, and maintaining some of their rights or protecting even some of their rights, is the concept of human rights, one of the greatest achievements of the twentieth century. These rights, which are the products of human needs, showed historical development by being classified as First, Second, Third and Fourth Generation Rights. On the other hand, social work, which has a welfare-oriented approach, aims to maximize the use of inherent rights that people have in its theoretical and applied studies. In this sense, it is not possible to separate human rights from the social work profession. Therefore, it may be explained as a significant objective for this article to pursue the goal of explaining the relationship between human rights and social work and providing new insights into the concept of human rights in the national social work literature. The fact that social workers refer to the concept of human rights by considering social work values in their professional practices is also ensured by their advocacy roles in equality in social rights, social justice, and social welfare policies. The advocacy of human rights, social justice, and social welfare policies needs to be meticulously addressed, as most social workers accept that the profession is built on these concepts. Social workers know that all services to be offered and interventions to be made, regardless of which client group they encounter in the fields of application, are related to human rights. Therefore, there is a common fate in the interactions between human rights and social work.

Keywords: *Human rights, social work, social workers, social justice, social welfare, advocacy.*

GİRİŞ

Tarihin tozlu sayfalarından itibaren insanoğlu birçok haksızlık, şiddet, baskı ve adaletsizlikle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Tarih sahnesinin ilerleyen dönemlerinde ise özellikle sanayileşme, kentleşme ve yirminci yüzyılda yaşanan savaşlar, şiddetli sosyal sorunları gün yüzüne çıkarmıştır. Toplumların hızlı değişen yapısı, alışkanlıkları ve doğası arasında sıkışıp kalan insanların yaşamını derinden etkileyen bu mücadele, nihai süreçte kolektif bir bilinç gelişimini sağlamıştır. İnsanların sadece insan oldukları düşüncesinden yola çıkılarak insan onurunun korunmasını

sağlama ve insanların bazı haklarının bulunması hatta bazı haklarının da korunması gerekliliğine yönelik gelişen kolektif bilinç, yirminci yüzyılın en büyük başarılarından biri olan insan hakları kavramıdır.

Günümüzde çoğu devlet, hükümet, uluslararası destekli büyük organizasyonlar ve sivil toplum örgütleri sosyal politika çıktılarının oluşturulmasına katkı verirken mutlaka insan ihtiyaçları odaklı hareket etmektedir. İhtiyacı olan bireylerin sorununu sosyal politika kanalıyla çözerek insan haklarını da muhafaza etmiş olurlar. İnsan haklarına saygı gösteren, hak ihlallerini engelleyen ve insanların karşılaştığı sosyal sorunların nasıl çözümleneceği konularında bilgi ve beceri üreten politikalar yine bu kurumlar ve oluşumlar tarafından hazırlanır. Böylelikle insan haklarını gözeten politik uygulamalara söz konusu kurumlar ve oluşumlar taraf olabilir. Dolayısıyla insan hakları düşüncesinin olduğu yerde sorumluluk ve ihtiyaç kavramları da bulunur. Yani insan haklarından söz ederken insanların sorumluluklarından ve ihtiyaçlarından da bahsetmek gerekir.

Dahası sosyal güvenlik, sosyal refah, sosyal adalet, sosyal hizmetler gibi politika kulvarında dillere pelesenk olan çoğu kavramın amacına ulaşabilmesi temel insan ihtiyaçlarının karşılanabilmesine bağlıdır. Özellikle sosyal adaletin vazgeçilmez bir parçası olan hak ve ihtiyaç kavramları insan yaşamının temel gerekliliğidir. Bu hakların ve insan ihtiyaçlarının zamanla devletlerin Anayasalarında ve diğer hukuk mevzuatlarında tanınması ve korunmaya başlamasıyla birlikte insan haklarının hukukileşme süreci başlamıştır. Ulusal alanda insan hakları düzenlemelerinin yaygınlaşmasına bağlı olarak devletler arasında uluslararası düzeyde insan haklarını düzenleyen belgeler de zamanla ortaya çıkmıştır. Bu durum, ulusal insan hakları hukukunun yanı sıra uluslararası insan hakları hukukunun da oluşmasını sağlamıştır.

Uluslararası alanda insan hakları belgelerini doğuran önemli nedenlerden birisi de dünyanın neresinde olursa olsun her bireyin hiçbir ayırım gözetmeksizin temel hak ve hürriyetlere sahip olduğuna ilişkin kanıdır. İnsan ihtiyaçlarının ürünü olan bu haklar, Birinci, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Kuşak Haklar şeklinde tasnif edilerek tarihsel bir gelişim seyri göstermiştir çünkü değişen sosyal ve ekonomik koşullar, insan hakları kavramının daha geniş bir açıdan irdelenmesi ve yeni birtakım hakların gündeme gelmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler çerçevesinde, devletin nitelik ve görevlerinde de değişiklik yapılması zorunlu hale gelmiştir. Bu haklar kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak da çeşitli evrensel ve bölgesel hukuk belgeleri içerisinde düzenlenmiştir.

Öte yandan insan refahı odaklı bir yaklaşıma sahip olan sosyal hizmet ise teorik ve uygulamalı çalışmalarında insanların doğuştan elde ettiği haklarından maksimum düzeyde faydalanmalarını hedeflemektedir. Sosyal hizmet disiplini ve mesleği betimlenirken başta insan hakları olmak üzere sosyal adalet, sosyal bütünleşme, sosyal içerme, dayanışma, özgürlük, güçlendirme, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı gibi kavramlarla enfes bir harmoni oluşturmaktadır. Bu anlamda, insan hakları ve sosyal hizmet mesleğini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Daha doğrusu Zengin ve Altındağ (2016)'a göre sosyal hizmeti bir insan hakları mesleği olarak değerlendirmek gerekir.

Bugün insan hakları kavramı toplumun birçok alanında sürekli dillendirilen önemli bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa sosyal hizmet mesleğinin önemli bir çatı örgütü olan Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW), çok değil sadece beş yıl önce, küresel sosyal hizmet tanımını güncelleyerek insan hakları kavramını mesleğin dört temel ilkesi arasında açıkça belirtmiştir (IFSW, 2014). Diğerleri, tahmin edilebileceği gibi, sosyal adalet, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygıdır.

İnsan hakları ve sosyal hizmet birbirini tamamlayan bileşenler olduğu için insan hakları kavramı, diğer ilkelerle birlikte sosyal hizmetin hedefini de ortaya koyar. Sosyal hizmet ise olumlu sosyal değişimin ancak insan hakları kavramı, insan haklarına saygı ve insanlar arasında sosyal adalet sağlanarak gerçekleştirilebileceğini ifade eder. O halde bu derlemenin insan hakları ve sosyal hizmet arasındaki ilişkiyi açıklama hedefi gütmesi ve ulusal sosyal hizmet literatüründe insan hakları kavramına yönelik yeni kavrayışlar sağlama kaygısı taşınması kayda değer ölçüde önemli bir amaç olarak açıklanabilir. Çalışmanın ilk kısmında insan haklarının teolojik ve kronolojik gelişimi kısaca hatırlatılacaktır. İlk, orta ve yeniçağların insan hakları kavramının gelişimine olan katkılarına temel göstergeler ile değinilecektir. İlerleyen bölümlerde ise insan hakları ve sosyal hizmet bağıntısı kuşaklararası haklar tasnifiyle ele alınacak ve sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları uygulamalarında başvurdukları roller detaylandırılacaktır.

TEOLOJİK VE KRONOLOJİK ARKA PLAN

Birçok yazar insan hakları kavramının büyük ölçüde Aydınlanma dönemine işaret eden bir düşünce ürünü olduğunu ve kökeninde batı politik söylemle modernist bir hava estiğini öne sürsede (Orend, 2002; Hayden, 2001; Beetham, 1995; Galtung,1994) kavramın yalnızca Aydınlanma dönemi özelinde ele alınması pek

doğru olmayıp bu alışkanlık yalnızca indirgemeci bir yaklaşım gösterir. İnsan hakları kavramının gelişim serüvenine antik çağlardan on sekizinci yüzyıla kadar birçok toplum, kültür ve bölgenin etkisi olmuştur.

Dinler ve eski uygarlıklar, insan onurunun anlaşılmasına yoğunlukla katkıda bulunabilir çünkü tüm büyük dinlerin sahip olduğu kurallar ve gelenekler, insanların bütünlüğünü, değerini ve onurunu ayırım gözetmeksizin korumayı hedeflemiştir. Dinler, insanların diğer insanlara karşı olan görevlerini ele almada evrensel bir bilgiyi paylaşmış (Lauren, 1996) ve insan hakları fikri Yahudilik, İslam, Budizm, Hinduizm, Konfüçyüsçülük, ve Hristiyanlık dâhil olmak üzere birçok dini gelenek içinde yer almıştır (Hayden, 2001; Ishay, 1997; Von Senger, 1993). Her ne kadar günümüz toplumlarında din ve insan hakları ilişkisi, seküler anlamda hakların kökenlerine bakma açısından eleştirilse de, dinin insan haklarına ilham verme ve teşvik etmedeki rolü inkâr edilemez. Ayrıca üç büyük dinin insanlık onuruna dair yaptığı açıklamalar insan haklarının kavramsallaştırılmasında önem arz etmektedir.

Örneğin her insanın sahip olduğu ve devredilemez olan saygınlığı ve onuru, Yahudi-Hristiyan geleneklerine derinden dayanmaktadır (Bielefeldt, 1996). Ancak Hristiyanlar ilk insan hakları beyannamelerinin formülasyonunda yer alsalar da, Katolik, Protestan veya Ortodoks mezheplerini içeren Hristiyan kiliselerine yirminci yüzyıla kadar şüpheyle bakılmıştır. Tarihte, Hristiyan Kilisesi gibi dini kurumların kusursuz bir insan hakları siciline sahip olmadığı da bilinir (Lee, 2011). Bu nedenle, insan haklarının bütünüyle Hristiyan geleneğinden kaynaklanmadığı kabul edilmelidir (Bielefeldt, 1996). Yahudilikte ise insan hayatı ve onuru, üzerinde durulan en temel konulardan biridir. İnsan hayatı ve onurunun muhafazası üstüne Tevrat'ta çeşitli ayetler de bulunmaktadır (Yaman, 2016).

Yahudiliğe göre insan Tanrı'nın suretinde yaratıldığı için öldürülemez, dövülemez, küçük düşürülemez ve değersiz atfedilemez. Tevrat'ın konuyla ilgili düzenlemelerinde bu fiiller suç kabul edilmiş ve cezai müeyyide ile desteklenmiştir (Yaman, 2016). Her insana ilahi bir armağan olarak bahşedilen insanlık onuru fikri, bir bütün olarak İslami geleneğin içerisinde Kuran vahiylerinde de yer almaktadır. Kuran, insanlık onurunu belirtmesinin yanı sıra, bir insana adaletli, saygılı ve dayanışma ruhu içinde nasıl davranılacağına dair pratik rehberlik sağlayacak yüksek bir sosyal adalet standardı oluşturur (Schacht, 1964). Dinlerin yanı sıra uygarlıklar açısından ise insan haklarının kökeni ilk insan topluluklarıyla birlikte ortaya çıkmış ve günümüze kadar yeni anlamlar ile insan hakları kavramı varlığını sürdürmüştür.

İlk Çağ Uygarlıklarının İnsan Haklarına Katkısı

İlk çağ uygarlıklarında Sümerlerin yazıyı bulması insan haklarının gelişimini günümüze taşıyan önemli bir mihenk taşıdır. Sümerlerin ve Akadların kralı olan Hammurabi, kötülerini yok edip kuvvetlilerin zayıfları ezmesinin önüne geçerek ülkede adaleti sağlayacağını ve halkını eğiterek halkın refahını artıracığını Hammurabi Yasaları ile ilan etmiş, yazıya dökmüştür. Uygulamada halkın özgürler, yarı veya tam köleler şeklinde ayrıma tâbi tutulması, sınıflar arasında tam bir eşitlik düşüncesinin oluşmasını engellese de dönem itibarıyla bu kadar büyük bir devletin oluşturduğu yasalar diğer bölgelerde yaşayan coğrafi toplulukları da etkilemiştir (Ünal, 2001: 11).

İlk çağ uygarlıkları içerisinde Çinlilerin insan haklarının gelişimi üzerine rolü özellikle imparatorlarının göklerin oğlu olarak nitelendirilmesi ve göklerden aldıkları vekâlet sonucu devleti halkın refahı ve mutluluğu için yönettiği ile ilişkilidir. Göklerden alınan vekâlet kavramı, halka yönelik bazı pozitif somut haklar sağlamakla beraber, imparator açısından ise ahlaki bir yükümlülük ve siyasi iktidarın sınırlandırılması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Çin doktrininde “hak isteme hakkı” ilkesinin temelini oluşturabilecek düşünsel akımlar gelişmiştir (Arslan, 2004; Ünal, 2001: 10). İlâveten, önemli felsefi akımlardan Konfüçyüs düşüncesi de; temelinde iyilik, yardım ve hayırseverlik gibi insan hakları ile ilgili kavramları barındırmaktadır. Daha çok, erdem yoluyla başkalarının iyiliğine ve saygısına odaklanan bir yol olan Konfüçyüs düşüncesi, bütün insanların birliğine, uyumuna ve eşit olduklarına yönelik bir anlayışla insanların bir takım sorumluluklarının bulunduğunu vurgulamıştır (Hayden, 2001).

Diğer taraftan Budist Hint düşüncesinde benimsenen on ilke, insan haklarının temeline katkı sağlayabilecek önemli maddeler olarak görülmektedir. Bu ilkeler; insan onurunun ve namusunun korunması, angaryaya karşı mücadele, haksız ve orantısız güç kullanmama, hoşgörü, erken ölüme, hastalıklara ve yoksulluğa karşı mücadele, toplumsal yaşam hakkı, bilgi edinme ve vicdan özgürlüğüdür (Genç, 1997). İlk çağda insan haklarının gelişime en önemli katkı ise Eski Yunan ve Roma uygarlığından sağlanmıştır. Bu dönemde stoik felsefenin gelişmesi ile birlikte stoacı filozoflar, sofistlerden farklı olarak metafiziğin büyük fikirlerinden ziyade, daha çok etiğe yönelik fikirlere odaklanmıştır (Lauren, 1996).

Sofistler, insanların daha rahat, huzurlu ve mutlu yaşamaları için yeteneklerinin geliştirilmesi gerektiğini söylerken (Ceviz, 2000) stoacı filozoflar toplumsal yapı içerisinde bir tabakalaşmanın olmaması gerektiğini iddia ettiler. Aksine bütün insanların toplumu oluşturan bireyler olarak eşit olduğunu savundular (Lauren, 1996).

Dolayısıyla eşitlik söylemi ve toplumu bir bütün olarak görmenin insan hakları açısından önemli tarihsel izler olduğu düşünülmektedir. Guthrie (1971)'ye göre bu dönemin önemli düşünürleri Sokrates, Platon ve Aristoteles'in sadece doğa üzerine değil aynı zamanda insanla ilgili meselelere de yoğunlaşmaları ve insana daha çok değer vermeleri önemlidir. Roma dönemi incelendiğinde ise Erken Roma dönemi, bir hak kavramından yoksundu ancak, M.S. 6. yüzyılda, İmparator Justinianus, doğal bir hukuk kavramını ortaya koymuş ve doğal haklar evrimleşmeye başlamıştır (Pagden, 2003).

Orta Çağ ve Yeni Çağın İnsan Haklarına Katkısı

Orta Çağ'da insan haklarının gelişimini etkileyen çok sayıda değişken sayılabilir. Özellikle feodal düzenin etkin olduğu bir dönemde ruhani gücü elinde tutanlar (kilise) ile cismani (dünyevi hususlar/kurallar vb.) güce sahip olanlar (krallar) arasında iktidar mücadeleleri olmuştur (Reçber, 2018). Orta Çağ'ın etkin yönetim mekanizması feodal düzen, kendi içerisinde belirgin bir kast sistemini barındırmıştır. Feodal beyler, soylular, toprağa bağlı köleler (serfler) ve kilise mensupları en belirgin sınıflar olarak gösterilebilir. Sınıflar arası belirgin farklılık yalnızca siyasal bir düzen içerisinde değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik yaşamda da varlığını sürdürmüştür. Böyle bir düzen içerisinde insan hakları ve özgürlük anlayışı tam anlamıyla pozitif hukuka geçişini gerçekleştirememiştir (Arslan, 2004).

Orta Çağ'da 13. yüzyılla birlikte kralın yetkilerinin daraltılması gerektiği düşüncesi öne çıkmaya başlamıştır. Krallara karşı verilen mücadeleler sonrası ortaya çıkan anlaşmalar insan haklarının tarihsel gelişimine önemli kazanımlar sağlamıştır. Bu anlaşmalar arasında 1215 yılında İngiltere kralının yetkilerini sınırlayan Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Bildirgesi); "Kanuna uygun ve mahkeme kararı olmaksızın hiç kimse tevkif edilemez, hapsedilemez, ülke dışına çıkartılamaz, sürgün edilemez." maddesi ile anayasal hukukun ve kuralların başlangıcı kabul edilmiştir (King, 2012).

Yeni Çağ'da matbaanın keşfi, insanların hem bilgiye erişimlerini hem de bilginin toplumsal düzeyde yayılmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca matbaanın yanı sıra pusulanın da kullanılması deniz aşırı ülkelere, kıtalara keşiflerin önünü açmıştır. Bu gelişmeler Yeni Çağ'da bireylerin farklı kültürleri tanıyabildiği, bilgiye daha kolay erişebildiği ve birçok farklı bölgedeki zenginliği Avrupa merkezli olarak aktarabildiği bir dönemdir. Orta Çağ kilise temelli skolastik düşünce anlayışı içeren bir dönemi temsil ederken Yeni Çağ hümanistik temelli insanı odağına taşıyan daha farklı bir

dönemi temsil etmektedir. Özellikle Rönesans ile birlikte hümanistik düşünce anlayışının temsil ettiği insanın değeri önemli bir şekilde yine bu dönemde anlaşılmuştur. Böylece Orta Çağ'ın katı din öğretisi, reform hareketiyle yumuşatılmıştır. Martin Luther, Avrupa Hristiyanlığında reformlara öncülük etmiştir.

18. yüzyıl Avrupa Aydınlanma dönemi toplumsal yaşamı içerisinde insanın konumu ve değeri insan aklı vurgusu ile açıklanmıştır. Akıl ile vurgulanan doğru bilgiye bilimsel bir süreçte ulaşılmasıdır. Doğru bilgi, aklın, deneyin ve gözlemin bilgisidir. Yaşanan bu gelişmeler beraberinde teknolojik gelişmeleri de sağlamıştır. Teknolojik gelişme ile birlikte buharlı makineler icat edilmiş ve üretim sistemi içerisinde buharlı makineler kullanılarak zaman ve maliyet değeri açısından kar elde edilmiştir. Zaman ve maliyet kararı, büyük fabrikaları aktif üretim mekânları haline getirmiştir. Bu yeni dönüşüm, ekonomik ve siyasi gücü belirli bir sınıfta toplamaya başlamış, insanlar hak ve özgürlüklerini egemen güçlere karşı korumaya çalışmışlardır. Artık insanlar, kralların, derebeylerinin, soyluların yasaları yerine, hukuk yasaları çerçevesinde mücadele süreçlerini gerçekleştirmeye başlamıştır. Dini bir temelde Tanrı tarafından görevlendirildiği düşünülen kral ve yöneticiler yerine, seçimle iş başına gelen yöneticilere olan ihtiyaç artmıştır. Sonuç olarak insan hakları düşüncesi, hukuk yasaları arasında önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. İnsan hakları kavramının pozitif hukuka geçiş süreci Yeni Çağ içerisinde olgunlaşmıştır.

Bu dönemin insan hakları anlayışına katkı sunan Montesquieu, Rotterdamlı Erasmus, Thomas Hobbes, J.J. Rousseau ve John Locke gibi düşünürlerin ortaya koyduğu fikirler, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasına ve devlet otoritesinin sınırlandırılmasına yönelik bir takım düşünce modelleridir (Ünal, 2001: 17). Yine bu dönemde insanların doğduğu andan itibaren belirli hak ve özgürlüklere sahip olduğu ve bunların belirli kişilere ve yönetimlere devredilemeyeceği düşüncesi önem kazanmaya başlamıştır. Aydınlanma dönemi insan haklarının gelişimi açısından kritik bir çağ olup 1789 yılında Fransa'da kabul edilen İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi ile insan haklarının gelişimine büyük bir katkı sunmuştur.

KUŞAKLARARASI İNSAN HAKLARI VE SOSYAL HİZMET İLİŞKİSİ

İnsan hakları literatürü incelendiğinde ulusal ve uluslararası boyutta pek çok ayrıma tabi tutulduğu anlaşılır. Yurttaşlık hakları, koruyucu haklar, medeni haklar, gerçek haklar, katılım hakları, klasik haklar gibi birbirinden farklı sınıflandırmalar ile karşılaşabileceğimiz gibi en çok kabul gören yaygın kullanım ise kuşaklararası sınıflandırmadır. Healey (2008) temeli T. H. Marshall tarafından atılan ve daha sonra

katkılarla güçlendirilen kuşaklararası insan hakları sınıflandırmasının; 18 ve 19. yüzyıllarda oluşan birinci kuşak hakları (klasik haklar), 19 ve 20. yüzyıllarda oluşan ikinci kuşak hakları (sosyal haklar) ve 20 ve 21. yüzyıllarda oluşan üçüncü kuşak hakları (dayanışma hakları) içerdiğini vurgular. İlaveten modern çağın bilimsel ve teknolojik gelişmelerinin katkısı ile olgunlaşan dördüncü kuşak haklar (sürdürülebilir yaşam hakları) da artık toplumların gündemine gelmeye başlamıştır.

Birinci kuşak haklar koruma ve güvence anlayışına sahipken bireysel düzeyde temel özgürlüklerle ilişkilidir. İkinci kuşak hakların özünde ise eşitlik ve sosyal adalet ilkesi bulunmaktadır. Bu hakların oluşmasıyla birlikte sosyal devlet anlayışı gelişmiştir. Sosyal haklarla devlete hakları korumaktan öte, bu hakların çeşitli sosyal hizmetler aracılığı ile sağlanması gibi çok daha aktif, güçlü ve pozitif bir rol yüklemektedir. Kuşkusuz bu hakların gerçekleşmesi devletin güçlü ve yeterli kaynaklara sahip olmasına bağlıdır (Tufan ve diğ., 2009).

Köleliğe, dogmatik düşüncelere ve dinsel sapmalara karşı yürütülen hak talebi mücadelesi, birinci kuşak hakları doğurmuştur. Birinci kuşak haklar da ekonomik, sosyal, kültürel ve dayanışma haklarını gündeme getirmiştir. Kuşaklararası hakların varlığı birbirinden soyutlanamayacağı gibi modern anlamda hepsinin bir arada bulunmadığı yerde de insanın haklarından söz etmek olanaksız olur. İnsanlığın akıl almaz ölçütlerde devamlı gelişmesi, sosyal yapıların durmaksızın değişmesi ve insan ihtiyaçlarının artması, insanların hak taleplerinin çeşitlenmesini beraberinde getirmiştir. İnsanlık için hakların elde edinimi bu minvalde geri dönülemez bir süreç olarak artan bir ivme göstermiştir. İnsan haklarının gelişimini, tüm insanlık tarihi boyunca gerçekleştirilen mücadelenin bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir (Yolcuoğlu, 2012).

İnsan hakları, kendi tarihsel serüveni içinde yolculuğunu sürdürürken Batı'da bir yüzyıl önce insan hakları kavramını uygulamalarına taşıyacak olan sosyal hizmet mesleği bilimsel temelleri ile oluşumunu tamamlamıştır. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi Fransız Devrimi'nin üç ideal görüşüne karşılık gelen kuşaklararası haklar, sosyal hizmet uygulamalarının insan hakları konusundaki yerini pekiştirmek için yararlı bir çerçeve sunmaya başlamıştır. Sosyal hizmet uygulaması tabii ki kuşaklararası bütün haklar için geçerli bir bilimsel vizyondur ve son dönemde sıklıkla vurgulanan dördüncü kuşak haklar ile bağıntısı bulunur. Ancak insanlara hakkı olan hizmetleri sunma noktasında geleneksel sosyal hizmet anlayışının, ikinci kuşak haklarla daha uyumlu olduğu da görülür (Ife, 2008: 39).

Birinci Kuşak Haklar

Genelde diğer adı klasik haklar biçiminde açıklanan birinci kuşak hakların temel özelliği, bireyi korumaya yönelik haklar ile ilgili olmasıdır. Birinci kuşak haklar insana; üçüncü kişilerin, toplumun ve devletin dokunamayacağı özel bir alan sağlar. İnsan bu özel alanında bağımsız eylemlerini yürütür. Bu yönüyle devleti sınırlandıran haklar olarak da kabul gören birinci kuşak haklar sayesinde, devlet insanın özel alanına giremez ve negatif haklar olarak anılırlar. İnsanın bağımsız eylem yürütmesi demek ise kendi özel alanında kendisine ve başkalarına zarar vermeden, diğerlerinin haklarını çiğnemenin dilediğini yapmasıdır.

Özgürlüğün içeriğini, onu kullanan insan kendi isteğine göre belirler ama insana verilen bu yetki, devletin birinci kuşak haklar hakkında düzenleme yapmaması anlamına gelmez. Devlet, düzenleme yaparak özgürlüklerin kullanılmasını kolaylaştırır. İlâveten devlet, düzenleme yaparak özgürlükleri sınırlandıramaz. Birinci kuşak haklarda asıl hedef devletin yetkilerinin sınırlandırılmasıdır. Yaşama ve özgürlük hakkı, birey olarak tanınma hakkı, adil yargılanma hakkı, mahremiyet hakkı, işkence yasağı ve kölelik yasağı, vatandaşlık hakkı, mülkiyet hakkı, seyahat özgürlüğü gibi haklar birinci kuşak haklar arasındadır.

Batı toplumları, insan hakları hakkında konuştuğunda genellikle birinci kuşak sivil ve politik hakları ifade ederler. Medya ve siyasiler belirli bir ülkenin insan hakları sicilini tartıştıklarında, genellikle o ülkenin sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik sistemlerinin ya da çevre standartlarının yeterliliğine kayda değer ölçüde değinmezler. Genellikle çoğu politikacı ya da sivil toplum örgütü; hükümetin medeni ve siyasal hakları nasıl kötüye kullandığı üzerine atıfta bulunurken, bu durumları önleme yeterliliğini de tartışır. Bu nedenle insan hakları uzmanı terimi gibi ifadeler, sosyal hizmet uzmanları gibi insan hakları alanında çalışan profesyoneller tarafından kullanıldığında birinci kuşak insan haklarının korunması için mücadele eden insanların imajını ortaya koyar (Ife, 2008: 34).

Birinci kuşak insan hakları sosyal hizmet uygulamasının önemli bir alanıdır. Aynı zamanda sosyal hizmet uzmanının da savunuculuk rolleri ile yakından ilgilidir. Sosyal hizmet uzmanları siyasi tutuklular, yargısız infazlar, sınır dışı edilen mülteciler, sendikaların ve politik muhalefetin bastırılması, kolluk kuvvetleri tarafından sivil protestolara orantısız güç kullanılması vb. konulara taraftır. Ancak sosyal hizmette bu konular insan hakları alanındaki çalışmaların yalnızca azınlıktaki kısmıdır. İkinci ve üçüncü kuşak hakların kapsadığı alanlar, tüm sosyal hizmet uzmanlarının insan

hakları mesleği olarak daha etkili bir şekilde ele alınır (Zengin ve Altındağ, 2016; Ife, 2008: 34; IFSW, 1994).

İkinci Kuşak Haklar

İkinci kuşak hakların diğer tanımlaması ekonomik, sosyal ve kültürel haklardır. İkinci kuşak hakların doğuşunun temelinde sanayi devrimi yatmaktadır. Sanayi devriminin yarattığı ekonomik ve sosyal dönüşüm sınıflar arasında çok derin eşitsizlikler yaratmıştır. Özellikle işçi sınıfı ortaya çıkan eşitsizliklere ve hak ihlallerine çok fazla tepki gösterip eylemlerde bulunmuştur. 19. yüzyılda özgürlük, adalet ve eşitlik gibi kavramlar herkese tanınmıştı ancak çoğunluk bu kavramlardan adil biçimde yararlanamıyordu. Bu durumların hepsi aslında İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin de yavaş yavaş ortaya çıkmasına zemin hazırlıyordu. Sosyal güvenlik, dinlenme, eğitim, grev ve toplu sözleşme, çalışma ve adil gelir gibi haklar ikinci kuşak haklar arasında yer almaktadır.

İkinci kuşak ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ele alınması, ana akım sosyal hizmet felsefesinin özüne insan hakları söylemini taşır. Sosyal hizmet uzmanlarının çok az bir kısmı öncelikli olarak birinci kuşak haklarla ilgili görünse de çoğu sosyal hizmet uzmanı insanlara ikinci kuşak haklarını kavramada yardımcı olur. Kamu refah düzeninde insan hakları alanında çalışan profesyoneller ve sosyal hizmet uzmanlarının büyük bir kısmı, neredeyse her gün yoksullukla mücadele eden ve çok düşük gelire sahip olan insanlarla ilgilenmektedir. Yeterli ve adil bir gelire sahip olarak yaşam standartlarını koruma, gelirin güvence altında alınması gibi konular sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında merkezi konumdadır. Benzer şekilde evsiz ya da bakıma muhtaç müracaatçı grupları arasında barınma hakkı sosyal hizmet uzmanları için temel ilkedir. Yaşlılar, engelliler, kadınlar, sığınmacılar, çocuklar için nitelikli hizmetlerin tasarlanması ve sunulmasında sosyal hizmet uzmanları sorumluluk alır (Ife, 2008: 42-43).

Ayrıca sağlık ve eğitim hizmetlerinin daha insancıl biçimde müracaatçılara iletilmesinde de sosyal hizmet uzmanlarının bir takım görevleri bulunur. Hastaneler, sağlık merkezleri ve kliniklerdeki sosyal hizmet uzmanları için sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanma hakkı büyük önem taşır. Sosyal hizmet uzmanları eğitim alanında çocuklar ve gençler ile çalışırken okul sosyal hizmeti uygulamalarını gündeme getirirler. Eğitim hizmetlerinin yetersizlikleri hakkında fikir sahibidirler. İstihdam piyasasına yaş, cinsiyet, engellilik, ırk, etnik köken, cinsel yönelim, coğrafi konum gibi yönlerden erişimi kısıtlı olan insanlar için ve ayrımcılık nedeniyle sunulan

hizmetlerden yararlanamama gibi konularla mücadele verir (Ife, 2008: 43; Reichert, 2003).

Üçüncü Kuşak Haklar

Diğer adı dayanışma hakları olan üçüncü kuşak haklar; aslında toplum halinde ve bir arada yaşam anlayışını yansıtır. Diğer kuşak haklardan farkı; insanın ihtiyaç duyduğu dayanışma ortamını hazırlamasıdır. Üçüncü kuşak haklar, hümanist bir toplum yaşamı ve birlikteliğinin tasvirini sağlar. Hem insanlara, hem topluma hem de devlete aittir. Üçüncü kuşak hakların uygulanabilmesi için tek başına devletin müdahalesi yeterli değildir. Toplumda yaşayan tüm insanların bu hakların gelişmesi için etkin biçimde çaba göstermesi gereklidir.

Tüm insanlık üçüncü kuşak hakların gelişmesi yönünde çaba göstermek zorunda olduğu için bu hakların oluşum süreci henüz tamamlanmamıştır. Herkesin insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakkı, barış hakkı, toplumların kendi kaderini tayin hakkı gibi haklar üçüncü kuşak haklardandır. Tarihsel olarak egemen batı politik söylemde birinci kuşak haklar üzerine yönelen popüler yoğunlaşma insan haklarını sadece birinci kuşak haklara eşitleme eğilimi gösterse de üçüncü kuşak hakların alanı yavaş yavaş bu eğilimi dağıtmaya niyetlidir. Dolayısıyla batı politik söylemde birinci ve ikinci kuşak haklarla karşılaştırıldığında bir lüks olarak algılansa da bu haklar, insan hakları kavramının üçüncü nesil akrabalarıdır.

Diğer kültürlerden ve özellikle de Konfüçyüs geleneğinden etkilenen Asya ülkelerinden gelen profesyoneller bu kültürlerde üçüncü kuşak hakların temel öneme sahip olduğunu ve en azından bazı durumlarda birinci ya da ikinci kuşak haklardan önce geleceğini iddia etmişlerdir (Ife, 2008: 44). Bazı durumlarda sosyal hizmet uzmanlarının uygulamaları; birinci, ikinci ve üçüncü kuşak hakların hepsini kapsarken bazı durumlarda da dördüncü kuşak hakları ve daha fazlasını kapsayacak şekilde ortaya çıkar.

Dördüncü Kuşak Haklar

Günümüzün hızla değişen teknolojisi toplumların kendi içinde bir dönüşüm geçirmesine sebep olmaktadır. Bu dönüşümün yarattığı toplumsal etkilerin insan hakları ile olan ilişkisi kaçınılmaz bir sonuçtur. Dördüncü kuşak hakların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan faktörün bilimsel ve teknolojik gelişimin yarattığı sosyal sorunlar olması nedeniyle bu kuşak haklar üzerinden insan/teknoloji/çevre/temiz suya erişim gibi birçok denklemde tartışmaların sürdürüldüğü görülmektedir. Modern

dünyada gelişen teknolojinin insan hak ve onuruna muhtemel zararları karşısında proaktif tavır sergileyen sosyal hizmet uzmanları ve insan hakları savunucuları; insan hakları kavramına çağımızda yeni bir grubun eklenmesine katkı sağlayan dördüncü kuşak hakların ortaya çıkmasına vesile olmuştur (Gürkaynak ve İren, 2016).

Dördüncü kuşak haklar içerisinde ilk vurgu, insan hakları ve gelecek nesiller ilişkisidir. Bu bağlamda ekolojik bir denge üzerine çevre hakkını kapsayan ve sürdürülebilir bir yaşam içerisinde gelecek nesillere sağlıklı bir dünya bırakma fikri ön plana çıkmaktadır. Bu haklar insan haklarının, çevre ile ilişkili olarak, doğmamış nesillere yönelik haklarını vurgulamaktadır. Çevre acı çektiğinde insanlar da acı çekmektedir. Buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi ve iklim değişikliklerine atfedilebilir hava koşullarının değişmesi, milyonlarca insanın günlük hayatını giderek daha fazla etkilemektedir. 2009 yılında, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (OHCHR), iklim değişikliğinin çok çeşitli insan haklarının kullanılmasını tehdit ettiğini açıklamıştır. Aynı zamanda Yüksek Komiserlik insan hakları yasa ve yönetmeliklerinin iklim değişikliğine ilişkin devletlere görevler verdiği sonucunu da vurgulamıştır (Bratspies, 2015; Sinden, 2005).

Dördüncü kuşak haklar kişiler arası hakları nesiller arası haklara da dönüştürmektedir. Özellikle bu süreçte kent gibi daha somut görünen yerleşim merkezlerinin yalnızca elle tutulur yapılardan ibaret olmadığını aynı zamanda soyut bir niteliğe sahip olan sosyal, tarihsel ve sanatsal geçmişinin de bulunduğunu ifade etmektedir. Günümüz toplumlarının ve gelecek kuşakların çevreci bir anlayışın temelini oluşturduğu kentlerde sağlıklı bir yaşam sürdürmeleri insan hakları bağlamında önemli bir süreçtir. Bu noktada insan onuruna yakışır bir çevre ve kent içerisinde yaşamak ön plana çıkmaktadır (Marsal-Llacuna, 2016).

Dördüncü kuşak haklarla ilişkili son vurgu ise insanların temiz suya erişim hakkıdır. Su hakkını bir insan hakkı olarak kabul etmek ve bu hakkın içeriğini ve etkisini göstermek için, toplumların ve hükümetlerin temiz su konusunda temel insan ihtiyaçlarını karşılama görevini hatırlatmak, bu hakka ulaşmak için gerekli çabaları arttırmayı teşvik etmek, günümüz toplumlarında elzem bir konudur (Scanlon ve diğ., 2006). Esasen kuşaklararası haklar; sosyal hizmet ve insan haklarının etkileşim alanında ortak bir kaderi paylaşıp paylaşamayacağına dair önermeler barındırmakla birlikte dördüncü kuşak hakların sosyal hizmette ortaya attığı sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği, yeşil sosyal hizmet, inovasyon ve sosyal girişimcilik, simülasyon teknikleri gibi konular bu ortak kaderin gelecek nesillere iletilmesiyle yakından ilgilidir.

Sosyal hizmet uzmanının lobcilik, toplum kalkınması ve farkındalık yaratma rolleri de dördüncü kuşak haklar çerçevesinde ayrıca anlam kazanır. Unutulmaması gereken sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları uygulamalarında başvurdukları rollerin insan hakları ve sosyal hizmet etkileşimi ile bu disiplinlerin kaderini nasıl şekillendirdiğidir.

SOSYAL HİZMET UZMANLARININ İNSAN HAKLARI UYGULAMALARINDA BAŞVURDUKLARI ROLLER

Sosyal hizmet kendine özgü bilgi, beceri ve değer temeli ile müracaatçılarının sorunlarını çözümlenerek insani gelişim kapasitelerini arttırmayı hedeflemektedir. Sosyal hizmetin bilgi temeli insanı bir bütün içinde değerlendirmesini sağlayacak eklektik bir bilgi temelidir. Sosyal hizmetin değer temeli ise onu diğer meslekler arasında farklı bir yere koyan, sosyal hizmet uygulaması yapan profesyonelle bir takım sorumluluklar yükleyen ve sosyal hizmet disiplinini meslek haline getiren önemli bileşenlerden birisidir. Bir mesleğin değer temeli çalıştığı kişi, grup ya da toplumu nasıl ele aldığı ile ilgilidir (Kaynak, 2017). Sosyal hizmet uzmanlarının, sosyal hizmet değerlerini gözeterek insan hakları kavramına mesleki uygulamalarında atıfta bulunmaları aynı zamanda sosyal haklarda eşitlik, sosyal adaletin sağlanması ve sosyal refah politikalarında savunuculuk rolleriyle sağlanır. Ayrıca sosyal hizmet uygulamaları; müracaatçının, ailenin ve hassas grupların hak kayıplarına yol açmayacak şekilde ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlar.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde sosyal devlet anlayışının kurumsallaşmasıyla sosyal hizmetin öncelikle yaşanan toplumda bir sosyal hak olduğu ve insan haklarına yönelik uygulamalarının bulunduğu bilinir (Healy, 2008). Nitekim sosyal hizmet mesleğinin ve disiplinin temel amacı, sosyal adaleti sağlamak ve eşitlikçi bir toplumsal yapı oluşturmak için uygulamalar gerçekleştirmek, insanın onurunu yüceltmek ve bireylerin kişisel gelişim kapasitelerini arttırarak toplumdaki hassas gruplara fırsat eşitliği sunacak gelişim imkânlarını göstermektir.

Hak ihlalleri ve sosyal adaletsizlik ile mücadele uzun, zor ve engebeli bir yoldur. Sosyal hizmet uzmanı zaman içinde gelişen sosyal sorunların kısa vadeli çabalar ile büyük ölçüde çözülemeyeceğini bilir. Buna karşın, sosyal hizmet uzmanları ve sosyal sorunların varlığından endişe duyan diğer profesyoneller sosyal değişim için çaba sarf etmez ve sosyal sorunlarla mücadelede yeni stratejiler geliştirmez ise hak ihlalleri ve sosyal adaletsizlikler devam edecektir (Sheafor ve Horejsi, 2014: 41).

Toplum içinde genel anlamda insan haklarının varlığı, tek tek toplumu oluşturan bütün insanların haklarına erişebilmesi ile mümkündür. Kâğıt üzerinde insan haklarına saygı gösterildiğinin, insan haklarının önemsendiğinin, mağdur insanların haklarından yoksun bir yaşam sürmeye çalışmalarının aslında insan hakları açısından hiçbir anlamı yoktur (Yolcuoğlu, 2012; Duyan, 2010). Sosyal hizmet uygulaması da insan hakları konusunda bu ince çizgiyi ele alır ve toplumu uyarır. Politik alanda ise farkındalık sağlar. Eğitim, çalışma, sağlık, adil ücret, sosyal güvenlik ve barınma gibi sosyal haklara erişimde ve bu haklardan faydalanma noktasında herkesin eşitliğini savunur.

Sosyal hizmet uygulaması açısından insan hakları sorunsalı, bir iktidar sorunu olarak karşımıza çıkar. İnsanların bir bölümü haklarını kullanabilirken ve haklarına erişebilirken, çoğunluk kâğıt üzerinde ve söylem olarak haklarının olduğunu bilir. Çoğunluğun insan haklarına erişimi eylem düzeyine geçmemektedir. Bu açıdan bakıldığında bazı yazarlara göre (Zengin ve Altındağ, 2016; Yolcuoğlu, 2012; Duyan, 2010; Tuncay ve Erbay, 2006) sosyal hizmet uygulamaları; insan hak ve özgürlüklerine saygı gösteren, insanın huzur ve refahını teminat altına alan, insan ile toplum arasında denge kuran, insanın insanca yaşamasına olanak sağlayan, devletin sunduğu imkânlarla insanları buluşturan, sosyal adaleti ve dayanışmayı teşvik eden uygulamalardır.

Bütün insanlar, özgür doğarlar. İnsan onuru ve insan hakları bakımından da eşittir. Birinin diğerine üstünlüğünden söz edilemez. Özellikle ekonomik destekler eşit düzenlediği ve toplumsal kurumlar ile hizmetler de insanlara adil dağıtıldığı zaman sosyal hizmet uygulamaları daha etkili olur. Ekonomik ihtiyaçlar her zaman sosyal hizmet uzmanı ile müracaatçı ilişkisinde öncelikli hizmet konusudur. Sosyal ve ekonomik yoksunluk içindeki müracaatçılar psikososyal destekten ziyade ayni ve nakdi yardıma daha çok ihtiyaç duyabilirler. Barınma, geçinme gibi ekonomik temelli sorunlarla sosyal hizmet uzmanlarına daha sık başvururlar. Ancak tek başına ayni veya nakdi destekle sınırlı bir sosyal hizmet uygulaması da müracaatçının yaşadığı sorunların görünür kılınması ve bu sorunlarla baş edilmesinde yetersiz kalır.

Sosyal hizmetin müracaatçı profilinde artık sadece sanayileşme ile beraber kentlerin çeperlerine yığılmış yoksullar bulunmamalıdır. Sosyal hizmet hak ihlallerinin ve sosyal adaletsizliğin yeni formlarını da gündeme almak zorundadır. Başka bir ifadeyle, hak ihlalleri ve adaletsizlik üreten tüm baskı yapılarını makro düzeyde değerlendirebilme kabiliyeti geliştirmelidir (Akbaş, 2014). Karmaşık sosyal ilişkileri anlamaya çalışırken,

gerçeklerin altında kalan ve gücün sosyal ilişkileri yapılandığı (Freire, 2003) dolayısıyla sosyal hizmete ihtiyaç duyan insanların varlığının bulunduğu bir düzende insan hakları kavramının baskıya boyun eğmemesi gerekir. Sosyal hizmetin insan hakları uygulamalarında müracaatçılar baskı, zorluklar ve sosyal ilişkiler yüzünden birer kurban olarak hayatlarına devam etmemelidir.

Bazen günlük hayatımızdaki yargılarımız çoğunlukla sağduyuya dayanabilir. Sosyal sorunlar ile içinde bulunduğumuz toplum, engelliler, hastalar, yaşlılar, çocuklar gibi hassas gruplar, bu gruplara hizmet sunan kurumlar ve örgütler hakkında iç görü kazanmak ve sağduyumuzu geliştirmek için de çalışırız. Sosyal hizmet uzmanı olarak profesyonel özelliklerimiz, birey olarak kişisel yaşantımız ve vatandaş olarak toplumsal alanımız ile hassas gruplar ve sosyal sorunlar arasında bir bağ kurarız (Dağdelen, 2016; Kendall, 2004). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları insan hakları uygulamaları kapsamında toplumsal kaynaklara erişimi kolaylaştırmak, müracaatçının insan haklarına erişimini gözden geçirmek ve iyileştirmek, müracaatçının sosyal hizmet uygulamalarına katılımını desteklemek, ayrımcılıkla mücadele etmek, insan hakları konusunda farkındalık yaratmak, mikro ve makro uygulama bütünlüğünü sağlamak, düşünsel yaklaşımı benimsemek, insan hakları gündemini ele alan sosyal hizmet araştırmalarını yapmak, kurumların, örgütlerin, profesyonellerin ve toplumun organizasyon becerilerini geliştirmek, insanları topluma kaynak, hizmet ve fırsat sağlayan sistemlerle ya da oluşumlarla ilişkilendirerek, bu sistemlerin insani hizmet vermesini teşvik etmek gibi konuları hedefleri arasına koyar.

İnsan hakları ve sosyal adaletin sağlanabilmesi için sosyal hizmet hem devlet içinde önemli bir unsurdur hem de kimi zaman hassas grupların savunucusu olarak devletin karşısında duran uygulamalardır. Sosyal hizmet uzmanlarına dair yaygın kanı (Yolcuoğlu, 2012; Duyan, 2010; Tuncay ve Erbay, 2006; Payne, 1997) bir taraftan, devlet içinde sosyal refahın üretimi ve dağıtım mekanizmalarında profesyonel olarak görev alırken; diğer taraftan insan haklarının ve sosyal adaletin sağlanmasına engel teşkil eden uygulamaların, zayıf ve yetersiz olan sosyal politikaların düzeltilmesi için muhalif bir tutum sergilemeleri yönündedir.

Bu noktada sosyal hizmet uygulama amaçlarının, misyonunun, vizyonunun ve mantığının devlet ve toplum açısından doğru yönde algılanması önemlidir. İnsan hakları, sosyal adalet ve sosyal refah politikaları savunuculuğunun titiz bir şekilde ele alınması gerekir çünkü çoğu sosyal hizmet uzmanlarına göre meslek bu kavramlar üzerine inşa edilmiştir (Weiss, 2005; Hawkins ve diğ., 2001). İlk olarak sosyal adalet

bir takım hassasiyetleri de beraberinde getirir. Sosyal adaletin kolektif iyiliğe yaptığı güçlü vurgu; bireysel iyilik halinin, özgürlüğün ve kendi kaderini tayin hakkının kısıtlanmasına yol açabilir. Örneğin Amerika'da sosyal adalet kavramı altında toplumsal kalkınma için uzun yıllar köleliğin meşru sayılması ve siyahi insanların ezilmesi insanlığın ortak vicdanını zedelemiştir. Asıl olması gereken siyahi insanların bireysel refahı ile toplumun genel refahı arasında bir denge oluşturarak sosyal adaletin sağlanmasıdır. Sosyal adalet ilk bakışta, adaletin toplumsal düzeyde gerçekleşmesi anlamına gelse de bireysel iyilik hali göz ardı edilmemelidir.

Ayrıca sosyal adaleti sağlamaya yönelik tüm eylemlerin bireyin saygınlığı ve değeri açısından gözden geçirilmesi zorunludur. Çünkü sosyal adalet zaman içerisinde hiyerarşik veya geçmişten miras kalan eşitsizliklerin sonuçlarının iyileştirilmesini hedefler (Reisch, 2002). Böylesi durumlarda toplumun esenliği uğruna bazı nüfus gruplarının alınan karardan yarar değil, aksine ciddi zararlar görmesi olasıdır. Ekonomik büyümenin sağlanması ve yoksulluğun azaltılması için kadınların tam zamanlı iş yaşamına katılmalarının özendirilmesi bu duruma en iyi örnekler arasında gösterilebilir. Bu tarz bir politika uygulayacağımız vakit alınan kararın yanı sıra kadına yönelik ücretli izin, doğum ve çocuk yardımları gibi etkili sosyal koruma enstrümanları olmadığında çocukların gelişimi ve yetişmesi açısından bazı zararlar doğabilir (Tuncay ve Erbay, 2006).

İkinci olarak sosyal hizmet uzmanları sosyal refah politikası savunuculuğu yaparken savunuculuğun içinde taşıdığı güçsüzleştirme potansiyeline ve bu nedenle insanların kendi adlarına konuşabilmek için güçlendirilmeleri gerektiğine olan inanca dikkat edilmelidir (Ife, 2008). Hak ihlallerini önlemek ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal hizmet uzmanları sosyal refah politikası savunuculuğunun önemine değinirken bazı unsurları vurgulamayı da ihmal etmezler (Dağdelen, 2016). Böylece hem devletle hem de toplumla sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları uygulamalarında ortaya koyduğu en önemli etkileşim türünün sosyal refah politikası savunuculuğu olduğunu da anlamak kolaylaşır.

Örneğin sosyal hizmet uzmanları sosyal refah politikası savunuculuğu sayesinde insan yaşamında karşılaşılan sorunların kişisel meseleler yerine çevresel ve sosyal meseleler olarak daha kolay anlaşılmasını sağlar. Bir toplumda bireylerin deneyimlediği sorunların yine o toplum hakkında önemli bilgiler sağladığını kabul eder. Sosyal refah politikası savunuculuğu ile sosyal sorunlara yaklaşıldığı zaman her konunun görüldüğü gibi olmadığı da anlaşılır. Ayrıca sosyal refah politikası

savunuculuğu benzer sosyal sorunlar ve insan hakları ihlalleri ile farklı toplumların kültürel ve ekonomik yönlerden nasıl mücadele ettiğini gözler önüne serer, bizlere bu noktalarda önemli ipuçları sunar (Dağdelen, 2016; Kendall, 2004).

Son olarak, mesleğin bireysel ihtiyaçlarla geniş ölçekli kamusal refah hizmetleri arasında etkili bir ahenk yakalamasına yönelik önemli bir kavrayış bulunur. Sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları uygulamalarında sosyal refah politikası savunuculuğu bu noktada devreye girer. Mevcut sosyal hizmetler eğer belirli grupların sorunlarına ve ihtiyaçlarına yeterince yanıt vermiyorsa sosyal hizmetin savunuculuk yapması gerekir. Savunuculuk için insan ihtiyaçlarını tanımlayan donelerin elde edilmesi ve müracaatçıların harekete geçirilmesi beklenir. Bazen müracaatçı için bazen de müracaatçı ile birlikte savunuculuk yapılabilir. Savunmasız çocuklar, kadınlar, yaşlılar, engelliler gibi kendi haklarını korumada ve geliştirmede güçsüz kalan hassas gruplar için savunuculuk yapılır. Böylece insan hakları birey ve toplum düzlemlerinde dengeli olarak geliştirilir.

SONUÇ

Sosyal hizmet uygulamasının temel hedefi insanı özgürleştirmek olduğu için insan onuruna yakışır bir yaşam adına müracaatçılar ile sosyal hizmet uzmanları birlik olurlar. Sosyal hizmet uzmanları toplumun hassas gruplarına hizmet sunarak insan haklarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Sosyal hizmet uzmanları aynı zamanda toplumun tüm üyelerinin benzer temel haklar, koruma, fırsatlar, gereklilikler ve sosyal çıkarılara sahip olduğu ideal bir durumu özlediği için sosyal adalet çizgisinden de ayrılmamaya çalışırlar. Sosyal hizmet uzmanları, uygulama alanlarında hangi müracaatçı grubu ile karşılaşsın karşılaşırsa sunulacak bütün hizmetlerin ve yapılacak müdahalelerin insan hakları ile ilişkili olduğunu bilirler. Çünkü sosyal hizmet uzmanları insan haklarına ve insan onuruna saygı duyar. Uygulamalarına da bu inancı yansıtırlar. Dolayısıyla insan hakları ve sosyal hizmet etkileşiminde ortak bir kader birliği söz konusudur.

Sosyal hizmet uzmanlarının hak ihlalleri ve sosyal adalet sağlama girişimleri için sosyal sorunlara yönelik çalışması, hayatımızı şekillendiren toplumsal güçlerin neler olduğunu anlamamızı sağlar. Bu güçleri, bakış açılarını anladığımız zaman ise özellikle hak ihlallerinin önüne geçebiliriz. İnsan haklarının ihlallerini engellediğimiz ya da insanların haklarına erişimini kolaylaştırdığımız anda ise sosyal adalet sosyal hizmet uzmanları olarak vurgu yapmış oluruz. Sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları uygulamalarındaki bu mantık sosyal adalet ve sosyal hizmet ilişkisini ortaya

koyar. İnsanı özgürleştiren, güçlendiren ve hak ihlallerine karşı duran benzer refleksi itibarıyla insan hakları ve sosyal hizmet aynı hedefe koşan ve sürekli dirsek temasında bulunan iki dava arkadaşı gibidir.

Nitekim sosyal hizmet eğitimi tıpkı insan hakları gibi pek çok bilimden beslenir. İnsan hakları temelinde karşılaştığı sorunları görünür kılarak kendisini çözümler üretmeye adanmıştır. Bu multidisipliner teorik çerçeve her farklı uygulama ortamında ve sorun alanında sosyal hizmet uzmanlarına etkili bir araştırma alt yapısı ve uygulama tasarlama yeteneği kazandırmaktadır. Sosyal hizmet eğitiminde, araştırmasında ve uygulamasında radikal, yapısal, feminist, baskı karşıtı ya da güçlendirme temelli özgürleştirici kuramların kullanımına, ataerkil toplumsal yapının etkilerine, istihdam piyasası ilişkilerine, neoliberal ekonomik aklın sosyal devlete meydan okumasına, sosyal yardımlarla sınırlandırılan yoksullukla başetme stratejilerine ve bireyi bağımlı kılan bakış açılarının sosyal yapıların görünür kılınmasını engellemesine yönelik açıklamalara özellikle yer verilmelidir. Sosyal hizmet eğitiminde insan hakları açısından bireyin teşhisçi bir bakışla suçlanmaması ya da sorunun “kurbanı” olarak görülmemesi esastır. Sosyal hizmet araştırmaları sayesinde de sorunların çözüm sürecinde müracaatçı ile sosyal hizmet uzmanı arasında işbirliğine dayalı, insan onurunu zedelemeyen bir ortaklık geliştirilmesi sağlanabilir ve bu damgalayıcı tehdidi asgariye indirebilir. Sosyal hizmet uygulamaları ise insanların haklarına erişimi engelleyen baskının insanların yaşadıkları sorunları derinleştirdiğini ve onları marjinalize ettiğini bilerek insanlarla birlikte eşitsizliklere ve baskıya meydan okur.

Dahası sosyal hizmet uygulamaları, sosyal devletin önemli araçlarından biridir. Sosyal devlet sosyal hizmet uygulamaları ile toplumdaki güçsüzleri, güçlüler karşısında korur. Sosyal devlet sosyal hizmet uygulamaları ile eşitliği, bireyin onuruna saygı duymayı, sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlar. Sosyal hizmet uygulamaları haklarına yeterli düzeyde erişemeyenlerin ve kullanamayanların insani ölçütlerde, onurlu bir yaşam sürmesini görev edinir. Bir toplumda sosyal hizmet ile insan hakları arasında ortak bir kader ve sosyal hizmet uygulaması ile sosyal adalet arasında ilişki olmaz ise o toplumda insanın özgürlüğünden söz edilemez.

Sosyal adaletin ve sosyal eşitliğin sağlanmasında sosyal devlet anlayışı öne çıkmaktadır. Sosyal refah anlayışını benimsemiş bir devlet, yönetim açısından toplumdaki hassas grupların haklarını gözetmelidir ki bu noktada sosyal haklar ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda devlet, sosyal adalet ve eşitlik anlayışı ile birlikte insan haklarını korumak zorundadır. Devlet eliyle insan hakları korunamıyor ya da

ihlal ediliyorsa sosyal refah politikası savunuculuğu, insanları etiketlemeden geliştiren kapsamlı hizmetler içerir. Savunuculuk ile sosyal hizmete ihtiyaç duyan herkese ulaşma mottosu hedeflenir ve evrensel değerler üstüne insan hakları biçimlendirilir. Son tahlilde sosyal refah politikası savunuculuğu; hem devletle hem de toplumla sosyal hizmet uzmanlarının insan hakları uygulamalarında ortaya koyduğu en önemli etkileşim türüdür.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2014). *Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Arslan, R. (2004). *Türkiye'de insan haklarının gelişim süreci ve insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları: İnsan Hakları Derneği ve Mazlumder üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Beetham, D. (ed.). 1995. *Politics and human rights*. Oxford: Blackwell.
- Bielefeldt, H. (1996). Secular human rights: Challenge and opportunity to Christians and Muslims. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 7(3), 311-325.
- Bratspies, R. M. (2015). Do we need a human right to a healthy environment?. *Santa Clara Journal of International Law*, 13(1), 31-69.
- Ceviz, A. (2000). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Dağdelen, G. (2016). Sosyal sorunlar ve sosyal çalışma. İçinde: İ. Çılga, E. Erkul, B. Yıldırım ve İ. B. Adıgüzel (Eds.), *Sosyal çalışma ve sosyal politika yazıları* (ss. 61-82). Ankara: Bellek Yayınları.
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayınları.
- Freire, P. (2003). *Ezilenlerin pedagojisi* (Dördüncü baskı). (Çev.: D. Hattatoğlu ve E. Özbek), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Galtung, J. 1994. *Human rights in another key*. Cambridge: Polity Press.
- Genç, M. (1997). *İnsan hakları ve temel özgürlükleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları.
- Guthrie, W. K. C. (1971). *The sophist*. UK: Cambridge University Press.

- Gürkaynak, M. ve İren, A. A. (2016). Modernizm öncesi ve sonrası batı toplumlarında insan haklarının kavramsallaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 330-355.
- Hawkins, L., Fook, J. ve Ryan, M. (2001). Social worker's use of the language of social justice. *British Journal of Social Work*, 31(1), 1-13.
- Hayden, P. (ed.). (2001). *The philosophy of human rights*. St. Paul: Paragon House.
- Healy, L. M. (2008). Exploring the history of social work as a human rights profession. *International Social Work*, 51(6), 735-748.
- Ife, J. (2008). *Human rights and social work: Towards rights-based practice* (Revised edition). UK: Cambridge University Press.
- IFSW. (1994). *The ethics of social work: Principles and standards*. Geneva: IFSW.
- IFSW. (2014). *Global definition of the social work*. 7 Ocak 2019 tarihinde <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/> web adresinden erişildi.
- Ishay, M. R. (ed.). (1997). *The human rights reader*. New York: Routledge.
- Kaynak, R. Ç. (2017). Sosyal adalet ve eşitlik bağlamında sosyal hizmet uygulamaları. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 105-115.
- Kendall, D. (2004). *Social problems in a diverse society*. UK: Pearson.
- King, E. A. (2012). *Human rights: The search for universality*. USA: University of Central Oklahoma.
- Lauren, P. G. (1996). *Power and prejudice the politics and diplomacy of racial discrimination* (Second edition). Colorado: Westview.
- Lee, M. Y. K. (2011). Religion, human rights and the role of culture. *The International Journal of Human Rights*, 15(6), 887-904.
- Marsal-Llacuna, M. L. (2016). City indicators on social sustainability as standardization technologies for smarter (citizen-centered) governance of cities. *Social Indicators Research*, 128(3), 1193-1216.
- Orend, B. (2002). *Human rights: Concept and context*. Peterborough: Broadview Press.
- Pagden, A. (2003). Human rights, natural rights, and Europe's imperial legacy. *Political Theory*, 31(2), 171-199.
- Payne, M. (1997). *Modern social work theory* (Second edition). London: MacMillan Press.

- Reçber, B. (2018). *İnsan hakları ve sosyal adalet açısından devletin çocuklara ve kadınlara yönelik sunduğu hizmetler: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çalışanları örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Reichert, E. (2003). *Social work and human rights: A foundation for policy and practice*. New York: Columbia University Press.
- Reisch, M. (2002). Defining social justice in a socially unjust world. *Families in Society*, 83(4), 343-355.
- Scanlon, J., Cassar, A. ve Nemes, N. (2006). *Water as a human right?*. (2nd edition, Environmental policy and law paper No: 51), UK: IUCN Publications.
- Schacht, J. (1964). *An introduction to Islamic law*. Oxford: Clarendon Press.
- Sheafor, B. ve Horejsi, C. (2014). *Sosyal hizmet uygulaması: Temel teknikler ve ilkeler* (Birinci basım). Ankara: Nika Yayınevi.
- Sinden, A. (2005). In defense of absolutes: Combating the politics of power in environmental law. *Iowa Law Review*, 90, 1405-1511.
- Tufan, B., Sayar, Ö. Ö. ve Koçyıldırım, G. (2009). Antalya Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu bildiri kitabı. İçinde: N. Mütevellioğlu ve diğ. (Eds.). *Sosyal Bir Hak Olarak Sosyal Hizmet* (ss. 76-86). Ankara: Belediye-İş Sendikası Yayını.
- Tuncay, T. ve Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: Sosyal adalet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1), 53-69.
- Ünal, Ş. (2001). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: İnsan haklarının uluslararası ilkeleri*. TBMM: Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Başkanlığı. 8 Ocak 2019 tarihinde <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2032> web adresinden erişildi.
- Von Senger, H. (1993), From the limited to the universal concept of human rights: Two periods of human rights. İçinde: V. Schmale (Ed.). *Human Rights and Cultural Diversity* (ss. 47-100). Golbach: Keip.
- Weiss, I. (2005). Is there a global common core to social work? A cross-national comparative study of bsw graduate students. *Social Work*, 50(2), 101-111.
- Yaman, S. (2016). Tevrat'a göre insan hayati ve onurunun kutsallığı. *Itobiad: İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 338-354.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). *Sosyal hizmete giriş*. Ankara: SABEV Yayınları.
- Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2016). Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 179-190.